

Jelle van Lottum, *Across the North Sea. The impact of the Dutch Republic on international labour migration, c. 1550-1850* (Amsterdam: Aksant, 2007) 251 p. ISBN 978-90-5260-278-3.

In november 2007 promoveerde Jelle van Lottum met een proefschrift over de invloed van de Nederlandse Republiek in de vroegmoderne periode op de immigratie rond het Noordzeegebied. Het resultaat is dit overzichtelijke en rijkelijk met tabellen en grafieken gestoffeerde boek waarin de auteur een mooi beeld schetst van het Noordzee-migratiesysteem in de periode 1550-1850. Ondanks de talloze schoonheidsfoutjes (verkeerde voetnoten, foute verwijzingen naar tabellen en grafieken, enzovoort) en de vele *estimates* en *guesstimates*, is het boek een aanrader voor ieder migratiehistoricus.

Het onderzoek paste in het onderzoeksproject *Close encounters with the Dutch. The North Sea as near-core region for a nascent modern world (1550-1750)* waarbij de invloed van de Noordzee op sociaaleconomische en culturele ontwikkelingen in de landen rond het Noordzeegebied werd onderzocht. Van Lottum heeft in het project het migratiedeel voor zijn rekening genomen en knoopt in zijn werk aan bij de actuele historiografische trend die zich richt op informatie- en migratienetwerken en kettingmigratie als belangrijke kenmerken voor (vroeg)moderne migratiestromen. Toch vindt hij dat de recente migratiestudies tekort schieten omdat de laagste sociale bevolkingslagen, het gros van de immigranten, meestal ontsnappen aan de aandacht van de migratiehistoricus. Door zijn methodologische aanpak brengt de auteur de massamigratie in het Noordzeegebied in beeld waarbij het accent ligt op massamigraties naar een grote regio (Holland als kerngewest) vanuit een nog groter Noordzeegebied met een binnensee als geleider voor deze migratiestromen. Door de migratie naar de Nederlandse Republiek te vergelijken met migraties in dezelfde periode naar andere landen toont Van Lottum de invloed aan van de Republiek op de migratie in de moderne tijd. Door twee grote economische centra (Amsterdam en Londen) te vergelijken, zoekt hij naar de correlatie tussen economisch presteren en het rekruteren van arbeidskrachten. De verwaarlozing van de achttiende eeuw in Nederlandse migratiestudies wordt gecompenseerd door de Nederlandse maritieme arbeidsmarkt vanaf het begin van de zeventiende tot het einde van de achttiende eeuw te bestuderen. Tot slot onderwerpt de auteur de twee golven van massamigraties in het Noordzeegebied tijdens de vroegmoderne periode en de negentiende eeuw aan een grondige vergelijking.

In de eerste drie (zeer beschrijvende) hoofdstukken van het boek wordt de omvang van de migratiebewegingen van en naar de Noordzeelanden onderzocht en wordt duidelijk dat de Republiek en vooral Holland het centrum vormde van wat de auteur het Noordzee-migratiesysteem noemt. Opvallend hierbij is dat Engeland buiten het Noordzee-migratiesysteem viel en dat er parallel een Engels migratiesysteem bestond. Van een echte migratie *across the North Sea* was dan ook nauwelijks sprake. In tegenstelling tot wat de eigenlijk misleidende titel van dit werk aangeeft, lijkt de Noordzee hier dan ook eerder als grens dan als *facilitator* voor de uitwisseling van mensen te hebben gefunctioneerd. Van Lottum vraagt zich af hoe het Noordzee-migratiesysteem tot stand kwam door de aanbod- en vraagzijde van de arbeidsmarkt te bestuderen. Hierbij stoot hij op de traditionele push-pullfactoren die in talrijke migratiestudies als oorzaak voor migratiebewegingen worden aangehaald en besluit een beetje voorspelbaar dat mensen vooral immigreerden met als doel zich economisch te verbeteren. De auteur vergelijkt verder de twee economische grootmachten in het Noordzeegebied met elkaar: Engeland en de Republiek. Analoog met het Noordzee-migratiesysteem

met Amsterdam als centrum bestond er een Engels migratiesysteem met Londen als centrum. Rond het einde van de zeventiende eeuw nam Londen de economische rol van Amsterdam over en werd zo de grootste migrantenstad rond de Noordzee, zonder daarbij echter te rekruteren op het continent. De conclusie van de auteur is dat de afstand en de duurte van het transport de hoofdredenen waren waarom mensen in het huidige Verenigd Koninkrijk en Ierland naar Londen trokken en mensen van Noordwest Europa naar Amsterdam. Opmerkelijk hierbij is dat Van Lottum culturele obstakels, zoals taal, nooit als parameter in beeld brengt.

Voor echt nieuwe bevindingen moeten we wachten tot hoofdstuk vier waarin de invloed van immigratie op de Nederlandse maritieme arbeidsmarkt tussen 1600 en 1850 wordt berekend. De maritieme sector was de belangrijkste arbeidsmarkt voor migranten, maar de participatie van buitenlanders liep niet synchroon met de algemene economische ontwikkeling. Het aandeel van buitenlandse zeelieden was het grootst aan het einde van de achttiende eeuw, toen de Nederlandse economie al lang over haar hoogtepunt heen was. Tijdens de zeventiende en de achttiende eeuw kwamen migranten, aangetrokken door de groeiende mogelijkheden in de scheepvaartsector, massaal naar Nederland, maar zij werden minder sedentair. De auteur spreekt van een *dual-layered immigrant labour market*. Deze vaststelling moet volgens Van Lottum onvermijdelijk leiden tot een grondige herziening van het bestaande beeld van de ontwikkeling van de arbeidsmarkt in de Republiek. Voorheen werd steeds de nadruk gelegd op een arbeidsmarktsegmentering: meer en meer buitenlanders zouden de voor Nederlanders minder geliefde sectoren penetreren. Toch kan er geen sprake zijn van een bewuste segmentatie. Nederlanders bleken de maritieme sector bijvoorbeeld nauwelijks te ontvluchten om naar de betere sectoren over te stappen. Buitenlanders maakten echter wel in grote mate gebruik van de groeiende mogelijkheden in deze sector, maar het grote verschil is dat zij dit steeds meer deden op tijdelijke basis. In het laatste, bijna programmatische hoofdstuk, wordt een vergelijking gemaakt tussen twee golven van massamigraties halverwege de zeventiende en aan het einde van de negentiende eeuw. Beide golven vertoonden hetzelfde verloop en de auteur ziet in beide golven demografische processen, urbanisatie, proletarisering, vervolging en oorlogen als de grote oorzaak voor de migratiegolven. Bovendien spelen kettigmigratie en de werking van migratienetwerken een belangrijke rol, maar Van Lottum betwijfelt echter of loonconvergenties de golfbewegingen kunnen verklaren. Een opmerkelijke conclusie van een al bij al inspirerend boek.

Jan De Meester

Centrum voor Stads geschiedenis, Universiteit Antwerpen

Paul Frentrop, *Tegen het idealisme. Een biografie van Pierre Vinken* (Amsterdam: Prometheus, 2007), 1032 p. ISBN 978 90 446 11081

Hoe schrijf je een biografie over iemand die bijna nooit interviews heeft willen geven? We hebben het hierbij, wat betreft de prestaties van het bedrijf, over één van de meest succesvolle naoorlogse Nederlandse ondernemers. De persoon in kwestie is Pierre Vinken (1927). Hij maakte van Elsevier één van de grootste wetenschappelijke uitgeverij ter wereld. Paul Frentrop dankt zijn goede contact met Vinken aan zijn berichtgeving over de overnamepoging van Kluwer door Elsevier in 1987. Frentrop (en Vin-